

บทบรรณาธิการ

นิธิ เนื่องจำนงค์

หนึ่งในคุณลักษณะสำคัญของแวดวงวิชาการทางสังคมศาสตร์ คือ ความหลากหลาย ทั้งในแง่มุมมองของการแบ่ง “สาขา” และ “ขอบเขตประเด็นที่ศึกษา” ความหลากหลายนี้ ในบางแง่มุมอาจมองว่าเป็น “ปัญหา” โดยเฉพาะการสร้าง “อาณาจักร” หรือ “หมูเกาะ” ย่อยๆ ในแต่ละสาขาที่ไม่ยุ่งเกี่ยวระหว่างกัน และไม่ต้องการให้สาขาอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องในอาณาบริเวณของสาขาตน ขณะที่ในบางแง่มุมอาจมองความหลากหลายในแง่ของความสวยงาม ที่ทำให้เกิดมุมมองที่แตกต่าง และสามารถเกี่ยวพันซึ่งกัน ในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่า ความหลากหลายเป็นสิ่งที่สามารถสร้างผลกระทบได้ทั้งในทางบวกและในทางลบ และดูเหมือนว่าปัจจัยสำคัญที่จะขับเคลื่อน “ความหลากหลาย” ให้ส่งผลในทางบวกคือ การแสวงหาพื้นที่ร่วมให้มีการ “แลกเปลี่ยนระหว่างกัน” นั่นเอง

หากพิจารณาถึงทิศทางของสังคมศาสตร์ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกวิชาการทางสังคมศาสตร์ในฝั่งตะวันตกจะพบได้ถึงแนวโน้มที่สำคัญสองประการที่เกี่ยวข้องกับความพยายามสร้าง “ผลในทางบวก” จากความหลากหลายของสาขาวิชา ได้แก่ ประการแรก การเกิดขึ้นมาของแนวคิดที่สร้างพื้นที่ร่วมสำหรับการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ดังเช่นแนวคิด “ทุนทางสังคม” (social capital) ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนอย่างกว้างขวางในหมู่นักรัฐศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ และนักสังคมวิทยา หรือแนวคิดเรื่อง “การจัดการปกครอง” (governance) ที่พื้นที่การศึกษาไม่จำกัดเฉพาะนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์เท่านั้น หากแต่ครอบคลุมไปถึงนักสังคมวิทยา นักวิชาการด้านการบริหารธุรกิจ นักเศรษฐศาสตร์ นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม จนไปถึง

¹ ความหลากหลายในขอบเขตประเด็นที่ทำการศึกษามองเห็นได้จากหัวข้อของบทความต่างๆ ใน *21st Century Sociology: A Reference Handbook* ที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 2007 ที่มีตั้งแต่ประเด็นเชิงจิตวิทยา ความรัก เพศสภาพ เครือข่ายทางสังคม องค์กร การเสพติดแอลกอฮอล์ จนไปถึงประเด็นสังคมวิทยาการเมือง สังคมวิทยาเศรษฐกิจ ฯลฯ ดู Clifton Bryant and Dennis Peck. eds. *The 21st Century Sociology: A Reference Handbook* (California: Sage Publication, 2007).

ด้านสาธารณสุขศาสตร์ และประการที่สอง การออกแบบหลักสูตรที่ไม่ได้อยู่บนฐานของ “สาขาวิชา” แบบเคร่งครัด หากแต่มีการขยายตัวของหลักสูตรในลักษณะที่ “ข้ามสาขาวิชา” (transdisciplinary) “สหสาขาวิชา” (interdisciplinary) หรือตัดขวางสาขาวิชา (crossdisciplinary) ที่ผสมผสานแต่ไม่เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ ในทางสังคมศาสตร์เท่านั้น หากแต่ครอบคลุมถึงปริมนพลาทางวิทยาศาสตร์ หรือมนุษยศาสตร์อีกด้วย

ทิศทางการเปลี่ยนแปลงในสองลักษณะนี้เกิดขึ้นมาท่ามกลางบริบทสังคมยุคโลกาภิวัตน์ที่สร้างความเสี่ยง หรือความท้าทายทางสังคมในรูปแบบใหม่ๆ ที่แนวทางในการแก้ปัญหาที่อยู่บนฐานของ “ความรู้แบบแยกส่วน” มิอาจตอบสนองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่เห็นได้จากการจัดการกับปัญหาภัยพิบัติในลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสึนามิ หรือน้ำท่วมครั้งใหญ่ ที่ความพยายามแก้ปัญหาแบบแยกส่วนกลับสร้างปัญหาให้มากขึ้นกว่าเดิม และการแก้ปัญหาเหล่านี้ไม่สามารถอาศัย “องค์ความรู้เชิงเทคนิค” หรือหลักการทางวิทยาศาสตร์ หากแต่ต้องผสมผสานแง่มุมทางสังคมประกอบกันด้วย

วารสารฉบับนี้ แม้ไม่ใช่วารสารฉบับพิเศษที่จัดทำขึ้นโดยมี “ประเด็นร่วม” ที่จะเปิดพื้นที่ร่วมสำหรับการแลกเปลี่ยนระหว่างสาขา แต่บทความต่างๆ ในวารสารฉบับนี้ ที่มีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งในเชิงสาขาวิชา และขอบเขตประเด็นที่ศึกษา สามารถเป็น “เชื้อ” ที่เปิดกว้างให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันได้เป็นอย่างดี อีกทั้งในบางบทความได้ตั้งเป้าหมาย และพยายามทำการทดลองการ “ข้ามสาขาวิชา” อีกด้วย

บทความแรกในวารสารฉบับนี้ เป็นงานอีกชิ้นหนึ่งที่ตระหนักถึงปัญหาของ “ความรู้แยกส่วน” ที่เสมือนอยู่คนละโลกระหว่าง “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี” และ “สังคมศาสตร์” และมีความพยายามที่จะ “ทดลอง” สร้างสะพานเชื่อมโยงระหว่างสองโลกดังกล่าว แม้ว่าความพยายามดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่ยากลำบาก และแทบเป็นไปไม่ได้ โดยเฉพาะผู้ที่มีประสบการณ์ในการศึกษาในศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งโดยเฉพาะ แต่ชาญชัย ชัยสุขโกศลผู้เขียนบทความที่มีชื่อว่า “เทคโนโลยีกับสังคม: ข้อเสนอกรอบแนวคิดข้ามสาขาวิชา และบททดลองวิเคราะห์ กรณีจีเอ็มโอ ประเทศไทย” มีคุณสมบัติ

ประการหนึ่งที่เอื้อต่อการ “ทดลอง” ดังกล่าว นั่นคือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการศึกษาทั้งด้านวิศวกรรมศาสตร์คอมพิวเตอร์ ในระดับปริญญาตรี และปริญญาโท และรัฐศาสตร์ในระดับปริญญาเอก จากประสบการณ์จากทั้งสองโลกนี้เองที่ทำให้ชาญชัยสามารถทำการ “ทดลอง” ดังกล่าวได้อย่างค่อนข้างราบรื่น เป็นระบบ และทำให้นักสังคมศาสตร์ทั่วไปที่มักประหวั่นเมื่อดูต้องเข้าสู่อาณาบริเวณของวิทยาศาสตร์ เนื่องจากหวาดเกรงใน “ความเป็นเทคนิคของวิทยาศาสตร์” สามารถมองเห็นถึง “ความเป็นไปได้” และ “ความน่าสนใจ” ที่จะขยายอาณาบริเวณที่จะทำการศึกษา บทความขึ้นดังกล่าว นอกจากจะมีความน่าสนใจในแง่มุมมองของเป้าประสงค์ของการเขียน และความสามารถในการ “บูรณาการกรอบการวิเคราะห์” แล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการนำกรอบการวิเคราะห์ที่ได้พัฒนาขึ้นไปใช้ในการศึกษาเชิงประจักษ์ ดังที่ได้แสดงให้เห็นในกรณีนโยบายจีเอ็มโอของไทย

ในบทความที่เหลือของวารสารฉบับนี้แม้ว่าจะไม่มีบทความใดที่จะทำการ “ทดลอง” ในลักษณะเดียวกับบทความแรก แต่ในทุกบทความได้สะท้อนความหลากหลายมุมมองของสาขาวิชาต่างๆ ในสังคมศาสตร์ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังสามารถใช้เครื่องมือ กรอบแนวคิด และทฤษฎีของสาขาวิชาต่างๆ ในการศึกษา “ปรากฏการณ์ร่วมสมัย” ได้อย่างน่าสนใจ โดยในบทความถัดมาที่มีชื่อว่า “เหตุใดระบอบเผด็จการทหารจึงเปลี่ยนผ่าน? กรณีสหภาพเมียนมาร์” ของละมัย พรหมประทุม ได้ทำการศึกษาปรากฏการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในประเทศเพื่อนบ้าน นั่นคือการเปลี่ยนผ่านของระบอบเผด็จการทหารในประเทศสหภาพเมียนมาร์ ในการตอบคำถามที่เป็นข้อบทความ ผู้เขียนได้ประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทั้งทาง “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” และ “การเมืองเปรียบเทียบ” อย่างกลมกลืน และนำมาสู่ข้อสรุปซึ่งก็คือคำตอบของบทความว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุหรือปัจจัยหนึ่งเดียว ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยจากภายในหรือภายนอก อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่าผู้เขียนจะสรุปอย่างง่าย ๆ ว่าการเปลี่ยนผ่านของระบอบเผด็จการทหารเมียนมาร์ เกิดจากผลรวมของปัจจัยต่างๆ ที่บังเอิญมาบรรจบกัน หากแต่ผู้เขียนได้ทำการพิสูจน์เชิงประจักษ์ถึงน้ำหนักของปัจจัยต่างๆ และชี้ให้เห็นว่ามีบางปัจจัยที่มีความสำคัญมากกว่าปัจจัยอื่นๆ

หากงานของละมัยจะเป็นงานในทางรัฐศาสตร์ และใช้ระเบียบวิธีวิจัยในเชิงคุณภาพเป็นหลัก บทความชิ้นถัดมาของธนานนท์ บัวทอง และ วรเวศม์ สุวรรณระดา เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกคร้วเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของประเทศไทย” เป็นงานในทางประชากรศาสตร์ ที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยในเชิงปริมาณอย่างเคร่งครัด เช่นเดียวกับงานของละมัยที่ศึกษา “ปรากฏการณ์ร่วมสมัยในทางรัฐศาสตร์” งานของธนานนท์ และวรเวศม์ได้ทำการศึกษา “ปรากฏการณ์ร่วมสมัยทั้งในทางประชากรศาสตร์และเศรษฐศาสตร์” นั่นคือผลกระทบที่เกี่ยวข้องกับการก้าวเข้าสู่ “สังคมผู้สูงอายุ” ที่นำไปสู่ประเด็นเรื่องความแตกต่างด้านการบริโภคของไทย ในประเด็นที่ดูเหมือนเรียบง่ายและคนทั่วไปอาจไม่ได้มองว่าเป็น “ประเด็นปัญหาในทางนโยบายสาธารณะ” มากนัก แต่ในความเป็นจริงแล้วเป็นประเด็นที่มีความท้าทายอย่างมากทั้งในทางประชากรศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ ทั้งในแง่มุมมองของการออกแบบกลไกหรือมาตรการที่จะให้ผู้สูงอายุอยู่อย่างมีความสุขในอนาคต การลดภาระทางงบประมาณทั้งของรัฐและของสมาชิกคร้วเรือนที่เป็นวัยแรงงาน เป็นต้น ซึ่งประเด็นเหล่านี้บางส่วนได้มีการหยิบยกและชี้ให้เห็นว่าเป็น “ความท้าทายและเป็นประเด็นปัญหาในการศึกษาวิจัยในอนาคต” ของนักวิชาการด้านประชากรศาสตร์ โดย **ปราโมทย์ ประสาทกุล** ในความเห็นที่ได้แสดงในงานสัมมนา “สถานภาพและทิศทางการศึกษาการพัฒนาสังคมไทย”

บทความชิ้นต่อมา **“Civil Society and (its) Indian Critiques”** โดย **Constantino Xavier** นักวิชาการชาวโปรตุเกส ผู้ที่กำลังเป็น Ph.D. candidate ที่ School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University ภายใต้อาจารย์ฟูลโบรท์ และเป็นผู้ช่วยวิจัยอาวุโสในโครงการ The Brookings Institution's 21st Century Defense Initiative ได้นำเสนอภาพของการปะทะกันระหว่าง “แนวคิดตะวันตก” นั่นคือแนวคิด “ประชาสังคม” ใน “แผ่นดินที่ไม่ใช่ตะวันตก” นั่นคืออินเดีย ผ่านงานของนักวิชาการชั้นนำของอินเดียนั่นคือ Partha Chatterjee ที่ผ่านมาแนวคิดประชาสังคมแม้ว่าจะมีจุดกำเนิดในยุโรปตะวันตก แต่เมื่อแนวคิดดังกล่าวได้ผ่านเข้าไปยังแผ่นดิน

นอกยุโรปกลับเติบโตและมีคุณลักษณะเฉพาะ 'ไม่ว่าจะเป็นในประชาสังคมในสหรัฐอเมริกา ดังที่ปรากฏในงานคลาสสิกของอเล็กซิส เดอ ต็อกเกอะวิลล์ (Alexis De Tocqueville) หรือล่าสุดเมื่อแนวคิดประชาสังคมได้ถูกรื้อฟื้นกลับมาอีกครั้งหนึ่งผ่านบทบาทของประชาสังคมในละตินอเมริกา และยุโรปใต้ที่เป็นจุดเริ่มต้นของประชาธิปไตยคลื่อนลูกที่สาม อย่างไรก็ตามแม้ว่าที่ผ่านมาจะได้มีการเรียนรู้และศึกษาแนวคิดประชาสังคมผ่านบริบทต่างๆไม่ว่าจะเป็นยุโรป อเมริกาเหนือ หรืออเมริกาใต้ และรวมถึงบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกี่ยวกับประชาสังคมได้ขยายตัวอย่างมากในรอบทศวรรษที่ผ่านมา แต่งานเกี่ยวกับประชาสังคมในอินเดีย ประเทศประชาธิปไตยขนาดใหญ่ที่สุดในโลก และเป็นประชาธิปไตยประเทศแรกๆในเอเชียยังคงค่อนข้างไม่ปรากฏมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแวดวงวิชาการไทย ดังนั้นงานชิ้นดังกล่าวของ Xavier จึงช่วยให้เกิดการขยายพรมแดนของการรับรู้ และเรียนรู้เกี่ยวกับประชาสังคมในประเทศที่มีความใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อไทยมาอย่างยาวนาน

งานชิ้นต่อมาเป็นส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่นั้นคือ **“บันทึกจากงานเสวนา”** การเพิ่ม “คอลัมน์” ขึ้นมาใหม่นี้มีหลักการและเหตุผลที่สำคัญประการหนึ่งคือ ที่ผ่านมาแวดวงวิชาการไทยมักทุ่มเทงบประมาณและเวลากับการ “จัดงานเสวนาวิชาการ” ในหลายเวทีการสัมมนา มักจะไม่มี การ “ขยายผล” หรือ “เผยแพร่” ข้อถกเถียงหรือประเด็นสำคัญ ทั้งๆที่หลายเวทีได้นำเสนอแง่มุมที่น่าสนใจออกมา หากพิจารณาเรียนรู้จากวารสารวิชาการในระดับระหว่างประเทศหลายฉบับมักจะปรากฏคอลัมน์ในลักษณะนี้ (เช่น การสรุปประเด็นจาก Symposium) อยู่บ่อยครั้ง ด้วยเหตุนี้กองบรรณาธิการจึงเห็นควรที่จะเพิ่มคอลัมน์ “บันทึกจากงานเสวนา” ขึ้นมา เพื่อเผยแพร่ข้อถกเถียงสำคัญจากงานเสวนาที่น่าสนใจ

งานเสวนาชิ้นแรกที่กองบรรณาธิการได้จัดทำเป็น **“บันทึกจากงานเสวนา”** คืองานเสวนาในหัวข้อ **สถานภาพและทิศทางการศึกษาสังคมไทย** งานสัมมนาดังกล่าวที่จัดขึ้นเมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2555 ที่มหาวิทยาลัยนเรศวร ภายใต้ความร่วมมือระหว่างคณะสังคมศาสตร์ ศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุน

การวิจัย ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในมิติหรือแง่มุมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา “การพัฒนาสังคมไทย” ที่ท่านคือ ศาสตราจารย์ ดร. ปราโมทย์ ประสาทกุล ที่นำเสนอแง่มุมในทางประชากรศาสตร์ ศาสตราจารย์ ดร. ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ ที่นำเสนอมุมมองทางด้านเศรษฐศาสตร์การพัฒนา ศาสตราจารย์สุริชัย หวันแก้ว ให้แง่มุมทางสังคมวิทยา รวมทั้งมุมมองของ ดร. สีลาภรณ์ บัวสาย “นักปฏิบัติ” จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่ขับเคลื่อนทิศทางการวิจัยในพื้นที่ ความน่าสนใจของงานเสวนานี้ไม่ได้อยู่ที่ความหลากหลายในความเชี่ยวชาญของวิทยากรที่มีประสบการณ์การทำวิจัยในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมไทยมาอย่างยาวนานเท่านั้นหากแต่อยู่ที่การมอบประเด็นในวิทยากรเหล่านี้ให้ “ทบทวนสถานภาพการศึกษาในแต่ละมิติ” พร้อมทั้ง “นำเสนอทิศทางการหรือประเด็นในการศึกษาในอนาคต” ซึ่งทั้ง “การทบทวนสถานภาพและการสำรวจทิศทางการในอนาคต” นับเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในวงการศึกษา และเป็นสิ่งที่ค่อนข้างจะขาดไปในวงการศึกษาของไทยในระยะหลัง

วารสารฉบับนี้ปิดท้ายด้วย **“บทปริทัศน์หนังสือ”** ซึ่งเป็นคอลัมน์ที่วารสารและกองบรรณาธิการให้ความสำคัญเทียบเท่ากับบทความวิชาการ กิจกรรมการปริทัศน์หนังสือ (book review) นับเป็นกิจกรรมหลักประการหนึ่งที่ “ขาดไม่ได้” ในวารสารวิชาการทั่วไป เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และติดตามทิศทางและแนวโน้มใหม่ๆในโลกวิชาการได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามที่ผ่านมวารสารวิชาการของไทยจำนวนไม่น้อยและนักวิชาการไทยจำนวนมากยังค่อนข้างไม่ให้ความสำคัญกับการเขียนงานปริทัศน์หนังสือ รวมทั้งบทความปริทัศน์ (review article) เหตุผลส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากมุมมองที่ว่าการปริทัศน์หนังสือเป็น “กิจกรรมของนิสิตนักศึกษา” ที่กำลังศึกษาอยู่ และอีกส่วนหนึ่งน่าจะมาจาก “เกณฑ์การประเมินภาระงาน” ที่สร้างแรงจูงใจให้กับนักวิชาการไทยในปัจจุบันที่ให้น้ำหนักและความสำคัญกับ “การปริทัศน์หนังสือ” ที่น้อยไปกว่ากิจกรรมวิชาการอื่นๆจากความสำคัญในลักษณะดังกล่าวของการปริทัศน์หนังสือทำให้บรรณาธิการประจำฉบับจำเป็นต้องฝ่าฝืนกฎบางประการที่โดยปกติแล้วจะไม่มีงานของผู้เขียนคนเดียว

กันปรากฏในวารสารเกินหนึ่งชิ้น โดยตีพิมพ์บทปริทัศน์หนังสือของชาญชัย ชัยสุขโกศล ที่ได้ปริทัศน์งานของ John Paul Lederach. *The Moral Imagination: The Art and Soul of Building Peace*. (NY: Oxford University Press, 2006).

ความน่าสนใจของหนังสือเล่มนี้คือ เลเดอร์วัค ซึ่งเป็นนักวิชาการคนสำคัญด้านสันติศึกษาคนหนึ่งได้นำเสนอมุมมองที่ไม่ได้มุ่งเน้นแสวงหา “สูตรสำเร็จ” ที่ตายตัวในการสร้างสันติภาพในสถานการณ์ความขัดแย้ง หากแต่กระตุ้นเตือนให้หันกลับไปหาสิ่งที่เรียกว่า “จินตนาการทางศีลธรรม” (moral imagination) การปริทัศน์หนังสือเล่มนี้ของชาญชัย นับว่าเหมาะสมกับกาลเวลาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในแง่มุมมองที่สังคมไทยกำลังตกอยู่ในห้วงของความขัดแย้งที่ยืดเยื้อเรื้อรัง และเหมาะสมในแง่ที่ว่าหนังสือเล่มดังกล่าวได้รับการแปลเป็นภาษาไทย โดยสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล และในช่วงเดือนตุลาคม 2555 ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ได้เดินทางมาเยือนไทย พร้อมกับการร่วมเปิดตัวหนังสือฉบับแปล